

SIRKKA LAIHALA-KANKAINEN

Punainen lasikatto

NAISIA NEUVOSTOVALLAN NÄYTTÄMÖLLÄ

DOCENDO

Punainen lasikatto

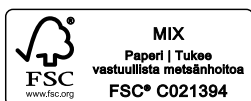
SIRKKA LAIHALA-KANKAINEN

Punainen lasikatto

NAISIA NEUVOSTOVALLAN NÄYTTÄMÖLLÄ

DOCENDO

Teoksen kirjoittamista ovat tukeneet Suomen tietokirjailijat ry ja Valtiopäivätoiminnan 150. merkkivuoden juhlarahasto.

Ensimmäinen painos

© Sirkka Laihiala-Kankainen ja Docendo, 2026

Docendo on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä.

www.docendo.fi

Kannen kuvat: Alamy, Laski Diffusion / Getty Images,

Mondadori Portfolio / Getty Images ja Wikimedia Commons

Kansi: Justine Florio / Taittopalvelu Yliveto Oy

Taitto ja ulkoasu: Taittopalvelu Yliveto Oy

ISBN 978-952-850-632-4

Painettu EU:ssa

Tuoteturvallisuuteen liittyvät tiedustelut: tuotevastuu@docendo.fi

Sisällys

Lukijalle	7
-----------------	---

Vallankumouksen vahvat naiset 13

Aleksandra Kollontai	21
----------------------------	----

Nadežda Krupskaja	71
-------------------------	----

Naiset politiikassa neuvostovallan

vakiintuessa 121

Jekaterina Furtseva	129
---------------------------	-----

Valentina Tereškova	171
---------------------------	-----

Raisa Gorbatošova	209
-------------------------	-----

Vallan kulisseissa 253

Viitteet	263
----------------	-----

Lähteet ja kirjallisuus	275
-------------------------------	-----

Kuvalähteet	287
-------------------	-----

Henkilöhakemisto	288
------------------------	-----

Lukijalle

Politiikka on viime vuosikymmeniin saakka ollut pääsääntöisesti miesten toiminta-aluetta. Englannin konservatiivisen puolueen puheenjohtaja Margaret Thatcher on ainoa nainen, jonka historioitsija Ian Kershaw kelpuuttaa viime vuosituhannen johtavien poliittisten vaikuttajien joukkoon.¹ Eurooppalaiset naiset eivät kuitenkaan ole politiikassa uranuurtajia, sillä ensimmäiset vaikutusvaltaiset naispoliitikot nousivat valtaan jo 1960-luvulla maanosamme ulkopuolella. Intian ensimmäisen pääministerin Jawaharlal Nehrun tytär Indira Gandhi oli aktiivinen kongressipuolueen jäsen ja nousi maansa pääministeriksi kahteen otteeseen. Toisena voimakastahtoisena naispoliitikkona tunnetaan Israelin perustajiin lukeutuva Golda Meir, joka pitkän poliittisen uransa päätteeksi toimi maansa neljäntenä pääministerinä 1970-luvun alussa.

1980-luvun vaikutusvaltaisista naispoliitikoista Pohjoismaissa erottuvat useampaan kertaan pääministerintehtäviä hoitanut Norjan työväenpuolueen Gro Harlem Brundtland ja Islannin presidentti Vigdís Finnbogadóttir,

joka oli maailman ensimmäinen demokraattisilla vaaleilla valittu naispresidentti. 2000-luvun taitteesta lähtien naisia on noussut politiikan johtaville paikoille monissa Euroopan maissa. Esimerkiksi Saksan kristillisdemokraattien puheenjohtajan Angela Merkelin pitkäaikainen toimikausi maansa liittokanslerina ajoittui 2000-luvun alkuun, jolloin myös Tarja Halonen aloitti ensimmäisen presidenttikautensa Suomessa.

Edellä mainituista naispoliitikoista on ilmestynyt useita suomenkielisiä teoksia. Tietomme naisten roolista Venäjän ja Neuvostoliiton politiikassa sen sijaan ovat varsin vähäiset. Kremlin naisista kertovan, varsin pintapuolisen kuvauksen ohella suomeksi on ilmestynyt ainoastaan yksi naisia Venäjän kulttuurihistoriassa esittelevä teos, joka tarkastelee naisvaikuttajia yhteiskunnan eri aloilla lähinnä sukupuolijärjestelmän näkökulmasta.²

Tässä teoksessa lähtökohtana on naisten rooli yhteiskunnallisina vaikuttajina. Keskityn erityisesti niihin naisiin, jotka ovat luoneet poikkeuksellisen uran poliittisina toimijoina neuvostovallan aikana.

Kiinnostukseni aiheeseen juontaa juurensa venäläisen kasvatuksen historiaa käsittelevästä tutkimuksestani, jonka yksi keskeinen teema oli 1860-luvulta alkanut venäläisen älymystön pyrkimys demokratisoida koulutusta ja toteuttaa koulutuksen tasa-arvoa.³ Nämä tavoitteet saivat kannatusta myös venäläisessä naisliikkeessä – sekä maltillisemmassa liberaalissa siivessä että radikaalissa marxilaisessa suuntauksessa –, sillä koulutuksen katsottiin olevan ehdoton edellytys naisten

yhteiskunnallisen aseman parantamiselle ja poliittiseen päätöksentekoon osallistumiselle.

Koulutuksen tasa-arvon voidaan katsoa pitkälti toteutuneen vallankumouksen jälkeisessä Neuvostoliitossa, mutta se ei olennaisesti parantanut naisten asemaa kaikilla yhteiskuntaelämän aloilla. Vaikka naisten rooli Venäjän vallankumouksellisessa liikkeessä oli varsin merkittävä, heidän pääsynsä puolueen ja valtion korkeimpiin virkoihin tyrehtyi nopeasti sosialistisen järjestelmän vakiinnuttua ja poliittisesti merkittäviin asemiin nousseet naiset jäivät Neuvostoliitossa harvinaisiksi poikkeuksiksi. Tässä teoksessa pyrin selvittämään syitä siihen, miksi näin tapahtui.

Tarkastelen aihetta viiden tunnetun naisen elämänvaiheiden kautta. He kaikki olivat oman aikansa yhteiskunnallisia vaikuttajia, mutta heidän lähtökohtansa ja roolinsa poliittisina toimijoina erosivat toisistaan.

Teoksen ensimmäisessä osassa käsittelen Venäjän naisliikkeen radikalisoitumista 1800-luvun lopulla ja kuvaan tätä taustaa vasten lokakuun 1917 vallankumoukseen aktiivisesti osallistuneiden Aleksandra Kollontain (1872–1952) ja Nadežda Krupskajan (1869–1939) elämänvaiheita. Historiantutkija Orlando Figesin mukaan he edustavat "vanhojen bolševikkien" sukupolvea, jonka utopistiset ihanteet sekä yhtenäisyyttä ja kuria korostava puoluekulttuuri olivat muotoutuneet vuosien taisteluissa tsaarinvaltaa vastaan maanalaisissa liikkeissä Venäjällä ja Euroopan emigranttikeskuksissa.⁴

Toinen osa alkaa Stalinin valtaantuloa seuranneesta neuvostovallan vakiintumisen ajasta, jota Figes nimit-

tää "ylhäältä johdetun vallankumouksen kaudeksi". Tarkastelen aluksi Jekaterina Furtsevan (1910–1974) poikkeuksellista uraa maansa kommunistisen puolueen keskuskomitean politbyroon jäsenenä ja Neuvostoliiton kulttuuriministerinä. Sen jälkeen kuvaan kansainvälisesti tunnetun kosmonautti Valentina Tereškovan (s. 1937) nousua maansa poliittiseen eliittiin ja hänen toimintaansa Neuvostoliiton virallisen naisjärjestön johdossa. Lopuksi tarkastelen Raisa Gorbatsšovan (1932–1999) lupaavasti alkanutta tutkijanuraa sekä hänen rooliaan julkisuuden valokeilassa maan "ensimmäisenä naisena".

Kuvaan näiden viiden naisen elämänvaiheita yhteiskunnallisen vaikuttamisen ja vallankäytön näkökulmasta: miten he pystyivät uhmaamaan aikansa vallitsevia odotuksia ja kulttuurisia stereotypioita nousemalla poliittisesti merkittäviin asemiin miesvaltaisessa hallintojärjestelmässä, ja millaisia henkilökohtaisia ominaisuuksia ja uhrauksia se heiltä vaati? Lisäksi pohdin niitä mekanismeja, joiden kautta neuvostonaiset useimmiten sijoituivat toissijaisiin tai näkymättömiin tehtäviin julkisen vallan koneistossa.

Kirjan "päähenkilöiden" lisäksi esittelen joitakin heidän elämäänsä ja valintoihinsa vaikuttaneita naisia erillisissä tiivistelmissä. Näiden "minielämäkertojen" tarkoituksena on osoittaa, että teokseen valitut viisi naista eivät toimineet yksin, vaan olivat osa laajempaa liikettä, joka pyrki muuttamaan yhteiskunnan epäkohtia.

Lähdeaineistoni perustuu pääosin venäjänkielisiin elämäkertoihin ja muistelmateoksiin, jotka heijastavat

oman aikansa arvolähtökohtia. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen joissakin elämäkerroissa kuvattuja tapahtumia ja niiden merkitystä on arvioitu uudelleen, ja osittain on saatu myös lisävalaistusta aiemmin vaiettuihin kysymyksiin. Venäjän helmikuussa 2022 Ukraina aloittaman hyökkäyssodan vuoksi jouduin luopumaan tutkimusaineiston täydentämisestä Pietarissa ja tukeutumaan pääosin Slaavilaisen kirjaston venäjänkielisiin kokoelmiin. Tästä syystä teokseni on sisällöltään alun perin suunniteltua suppeampi. Venäjänkielisen lähdeaineiston lisäksi olen hyödyntänyt länsimaista tutkimus- ja tietokirjallisuutta aiheesta.

Teokseni valottaa naisten asemaa ja roolia Neuvostoliiton poliittisessa historiassa. Sen tarkoituksena on tutustuttaa suomalaista lukijaa neuvostoaajan naisten maailmaan kuvaamalla niitä olosuhteita ja sitä ympäristöä, jossa he ovat eläneet. Toivon teoksen lisäävän ymmärrystä siitä, miten neuvostoaikana vakiintunut ajattelutapa sukupuolten tasa-arvosta heijastuu myös nykyiseen keskusteluun kansalaisyhteiskunnasta ja demokratiakehityksestä sekä Venäjällä että muissa entisissä neuvostotasavalloissa, joissa perinteinen puolue- ja valtakoneisto ei ole tukenut naisten aktiivista osallistumista yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Naisten vaikutusmahdollisuudet ovat jääneet vähäisiksi; usein he ovat saaneet äänensä kuuluviin paremmin oppositioryhmien kautta tai miestensä taustatukena, kuten Svjatlana Tsihanouskaja ja Julia Navalnaja.

Tässä teoksessa olen soveltanut venäjän kielen translitterointiin niin sanottua kansallista kaavaa (SFS 4900)

joitakin vakiintuneita nimiä ja kirjoitustapoja lukuun ottamatta. Henkilöiden nimistä olen käyttänyt yksinkertaisuuden vuoksi yleensä vain etu- tai sukunimeä. Päähenkilöiden lapsuutta kuvatessani olen käyttänyt heistä hellittely- eli diminutiivimuotoja, kun taas heidän vanhemmistaan on usein mainittu – venäläisen puhuttelutavan mukaan – etunimen lisäksi isännimestä muodostettu patronyymi.

Kiitokset Suomen tietokirjailijoille ja Cultura-säätiölle kirjoitustyöni tukemisesta. Kustantaja Outi Karemaata kiitän rohkeista kommenteista ja käsikirjoituksen hyväksymisestä Docendon julkaisuksi. Kiitokset myös kustannustoimittaja Johanna Viitaselle käsikirjoituksen huolellisesta läpikäymisestä ja asiantuntevista huomioista. Tytärtäni Nika Potinkaraa kiitän kannustuksesta ja hyvistä neuvoista käsikirjoituksen viimeistelyssä sekä myötäelämisestä monivuotisen kirjoitustyön aikana.

Helsingissä 30.5.2026

Sirkka Laihiala-Kankainen

Vallankumouksen vahvat naiset

Muiden keskellä istuu nainen:
Iso lapsenomainen otsa paljaana
Kampaus on yksinkertainen ja vaatimaton
Kaulus valkoinen ja leveä
Puku on musta, aivan tavallinen,
Hoikka, lyhytkasvuinen,
Sinisilmäinen, lapsenkasvoinen,
Näyttää katsovan ohi, mutta
Katsoo valppaasti suoraan kohti.
(Suom. Mika Perkiömäki)

Näin kuvaa venäläinen runoilija Aleksandr Blok maansa ensimmäistä poliittisista syistä teloitettua naista runoelmassaan *Tilinteko*.⁵ Sofja Perovskaja (1853–1881) oli tsaarin itsevaltaa vastustavan maanalaisen Kansan tahto -järjestön jäsen ja yksi Aleksanteri II:n murhan pääsuunnittelijoista.

Lukuisten yritysten jälkeen terroristiryhmä onnistui murhaamaan tsaarin vuonna 1881. Tekijät saatiin kiinni, ja Sofja Perovskaja hirtettiin yhdessä neljän muun murhasta tuomitun kanssa. 27-vuotiaana teloitettun naisen ympärille syntyi neuvostoajalla romanttinen marttyyrilegenda. Sofja Perovskaja saavutti kulttimaineen, joka näkyy vielä nyky-Venäjäläkin esimerkiksi monien kaupunkien katujen nimissä.

Sofja Perovskaja ei ollut Venäjän vallankumouksellisten joukossa ainoa nainen, joka kannatti terroristisia mene-

telmiä. Tsaarin murharyhmään kuulunutta Vera Figneriä (1852–1942) ei heti saatu kiinni, mutta myöhemmin myös hänet vangittiin ja hänelle aluksi langetettu kuolemantuomio muutettiin elinikäiseksi pakkotyöksi. Perovskajan ja Fignerin ohella tunnetuimpiin radikaalin siiven vallankumouksellisiin kuuluivat Pietarin kenraalikuvernöörin murhayritykseen osallistunut Vera Zasulitš (1849–1919), joka onnistui pakenemaan ystäviensä luo Sveitsiin, ja vuosikausia vankilassa virunut Jekaterina Breško-Breškovskaja (1844–1934), jota sosialistien keskuudessa kutsuttiin vallankumouksen isoäidiksi. Hänet armahdettiin Nikolai II:n kruunajaisten yhteydessä vuonna 1896.

Vallankumousliikkeeseen osallistuneet naiset 1800-luvun lopun Venäjällä kapinoivat paitsi tsaarinvaltaa, myös aikansa sukupuolinormeja vastaan. Radikaaleimmat nihilisteiksi kutsutut naiset osoittivat kapinamieltään muun muassa pukeutumalla yksinkertaisiin mustiin pukuihin tai leikkauttamalla hiuksensa lyhyiksi.

Tsaarin itsevaltainen hallitustapa ja patriarkaalinen perhemalli herättivät laajaa vastarintaa venäläisessä älymystössä. Erityisesti aatelistaustaiset, koulutetut naiset tunsivat olevansa sorron kohteena, koska naisten oikeudellinen asema oli kaikissa säädyissä miehiä huomattavasti heikompi. Edes 1860-luvulla toteutettu alueellinen itsehallintojärjestelmä ei parantanut tilannetta, sillä naisilla ei ollut äänioikeutta paikallisvaaleissa. Terrorimenetelmiä kannattaneet, ääriliikkeisiin ajautuneet naiset olivat kuitenkin pieni vähemmistö muutoksia vaatineiden vallankumouksellisten joukossa.

Historiantutkija Olga Hasbulatovan mukaan suhtautumisessa naisten asemaan Venäjällä voidaan erottaa kolme pääsuuntausta.⁶ Konservatiivis-patriarkaalinen näkemys perustui ortodoksisen kirkon tukemaan vanha-testamentilliseen käsitykseen sukupuolten suhteesta. Tämän suunnan kannattajat pitivät naisten alistettua asemaa oikeudenmukaisena, ei vain naisten vaan myös valtion ja yhteiskunnan kannalta. Heidän mielestään naisten piti käyttää aikansa ja luontaiset kykynsä perheen hyväksi. 1800-luvun Venäjän lainsäädännössä nainen olikin erityistä suojelua vaativa heikompi sukupuoli ja häntä kohdeltiin mieheen verrattuna vähemmän järkevänä olentona, joka tarvitsi ulkoista auktoriteettia. Tästä syystä nainen oli myös perheessä vanhempiensa tai miehensä kontrollissa.

1860-luvun reformikauden myötä vahvistui liberaalidemokraattinen näkemys, jonka mukaan naisilla oli oltava oikeus itsensä määrittelyyn ja toteuttamiseen kaikilla yhteiskuntaelämän aloilla. Liberaalidemokraatit vastustivat aikansa patriarkaalista naiskuvaa ja pyrkivät lisäämään sukupuolten tasa-arvoa yhteiskunnallisilla uudistuksilla. Suuri osa Venäjän edistyksellisestä älymystöstä kannatti maltillista uudistuspolitiikkaa. Hitaasti etenevät uudistukset ja yhteiskunnan kärjistyvät olot 1800-luvun lopulla johtivat myös radikaalimpien näkemysten nousuun. Maltillinen uudistuspolitiikka ei kaikkia enää tyydyttänyt, vaan naisten "vapauttamisen" katsottiin olevan mahdollista ainoastaan koko yhteiskuntajärjestelmän perustavanlaatuisen muutoksen kautta.

Näiden suuntausten ristipaineessa kehittyi venäläinen nais-asialiike, jonka varhaiset kannattajat olivat aatelistaustaisia, hyvän koulutuksen saaneita naisia. Useimmat heistä aloittivat yhteiskunnallisen toimintansa hyväntekeväisyysjärjestöissä. Merkittävin näistä oli 1800-luvun lopulla perustettu Venäläisten naisten keskinäisen hyväntekeväisyyden seura, joka auttoi naisia työllistymään sekä tarjosi heille asuntolan ja sairaanhoitoa. Myöhemmin seura oli mukana myös kamppailussa naisten äänioikeuden puolesta.⁷

Yhtenä naisyhdistysten keskeisenä tavoitteena oli edistää tasa-arvoa koulutuksessa. Naiskymnaasien perustamisen myötä tyttöjen koulunkäyntimahdollisuudet alkoivat 1860-luvulla parantua, mutta heidän oppikurssinsa olivat poikien kurseja suppeampia eivätkä naiset voineet jatkaa opintojaan yliopistoissa. Vuonna 1863 hyväksytyn ohjesäännön mukaan he saivat kyllä kuunnella luentoja yliopistossa, mutta heillä ei ollut tenttioikeutta. Tästä syystä monet aatelisperheiden naiset lähtivät opiskelemaan ulkomaisiin yliopistoihin.

Aluksi vaatimukset naisten oikeuksien laajentamisesta kohdistuivatkin ennen muuta korkeakoulutukseen, työn ja ammatin harjoittamiseen, tasa-arvoon perintöasioissa sekä naisen aseman parantamiseen perheessä. Nämä olivat ennen muuta ylemmän ja keskiluokan naisten ajamia tavoitteita.

1900-luvun alussa etualalle nousi kamppailu naisten poliittisten oikeuksien ja kansalaisoikeuksien puolesta. Osa naisista liittyi vuonna 1898 perustettuun Venäjän sosiaalidemokraattiseen työväenpuolueeseen, sillä sukupuolen sijaan he pitivät yhteiskuntaluokkaa ensisijaisena

naisten alistamisen mekanismina. Puolueen jakauduttua kahtia suurin osa heistä siirtyi 1900-luvun alussa Lenin johtamien bolševikkien kannattajiksi. Lenin ei vielä tuolloin hyväksynyt terrorismia, koska hän katsoi sen vahingoittavan vallankumouksellisen liikkeen kehitystä.

Venäjän vallankumouksellisessa liikkeessä oli mukana paljon naisia. Seuraavassa kuvaan lähemmin Aleksandra Kollontain ja Nadežda Krupskajan elämänvaiheita, jotka kytkeytyvät tiiviisti sosialistisen liikkeen maanlaiseen toimintaan ja Venäjän vallankumouksen jälkeisiin myrskyisiin vuosiin. Kiinnitän huomiota erityisesti siihen, kuinka kahden monessa suhteessa erilaisen naisen nuoruudenhaaveet muuttuivat todeksi ja miten vallankumous vaikutti heidän myöhempään elämäänsä. Samalla kuvaan naisten osallistumista poliittiseen toimintaan myös yleisemmin ja pohdin vallankumouksen jälkeen tapahtuneita muutoksia naisten asemassa.

Vallankäyttäjiä, vaikuttajia ja näkymättömiä tekijöitä

Keitä olivat Venäjän vallankumouksen ja Neuvostoliiton politiikan vahvat naiset? Millaisia mahdollisuuksia naisilla on ollut vaikuttaa Venäjän ja Neuvostoliiton poliittiseen kehitykseen?

Punainen lasikatto vastaa näihin kysymyksiin viiden merkittävän vaikuttajanaisen – Aleksandra Kollontain, Nadežda Krupskajan, Jekaterina Furtsevan, Valentina Tereškovan ja Raisa Gorbatsövan –värikkäiden elämäntarinoiden avulla. Naisten etenemiseen poliittisella uralla vaikuttivat yhteiskunnassa vallinneet sukupuoliroolit, odotukset ja valtarakenteet. Teos paljastaa, kuinka neuvostojärjestelmä – muodollisesta tasa-arvosta huolimatta – sijoitti naiset usein näkymättömiin tai toissijaisiin asemiin vallan koneistossa.

Punainen lasikatto tarjoaa uutta ja syventävää tietoa naisten asemasta Venäjän poliittisessa historiassa. Teos pohjautuu mittavaan venäjänkieliseen lähdemateriaaliin, jota täydentää länsimainen tutkimuskirjallisuus.

Samalla se on tärkeä puheenvuoro menneisyyden ja nykyhetken risteyskohdassa. *Punainen lasikatto* auttaa ymmärtämään, miten historian kerrostumat heijastuvat nykypäivän Venäjän yhteiskuntaan, tasa-arvokeskusteluun ja demokratian kehitykseen – aikana, jolloin tutkittu tieto Venäjästä on yhä vaikeammin saavutettavissa.

SIRKKA LAIHALA-KANKAINEN on työskennellyt erikoistutkijana Jyväskylän yliopistossa. Hän on kulttuurienvälisen kasvatuksen dosentti ja kirjoittanut aiemmin muun muassa venäläisen kasvatuksen historiasta.

99.13

DOCENDO
www.docendo.fi

Kansi: Justine Florio / Taiteopalvelu Yliveto Oy
Kannen kuvat: Alamy, Laski Diffusion / Getty Images,
Mondadori Portfolio / Getty Images ja Wikimedia Commons

ISBN 978-952-850-632-4

9 789528 506324